

СИНЕВИРСЬКИЙ СВЯЩЕНИК ФЕОДОСІЙ ГОРВАТ

Ми довго збирали про нього матеріали, слухали розповіді односельчан. Але все, що ми знайшли і почули, нас не задовольняло. Одні ідеалізували, інші навпаки, паплюжили. Мова йде про синевиРСЬКОГО священника 20-30-х років Феодосія Горвата. Його особистий архів, на який нам вдалося натрапити, налічує близько 100 листів, офіційних і приватних звернень тощо. Після ознайомлення з цими документами, перед нами вимальовувалась фігура ієромонаха.

Ми не намагалися описати біографію Феодосія Горвата. Для нас важливіше було зрозуміти той час – 20-30-ті роки. Можливо, те що Ви прочитаєте, буде здаватися Вам досить суб'єктивним. Тут нема нічого страшного, адже ми дивимось на ті процеси очима нашого героя. Отже, давайте познайомимось: Феодосій Горват.

Кілька років тому жителі Синевира вперше були присутні на панахиді, яка служилася у центрі села біля пам'ятника воїнам, які загинули на війні. Поряд з іншими гаслами члени церковної громади несли і портрет священника Сербської православної церкви Феодосія Горвата, якого стратили угорські гортисти. Тоді й вияснилося: більшість мешканців села не знає про нього майже нічого. Так вже трапилося: немає у Синевирі ні могили, ні пам'ятного знака відомому земляку. Зате залишалася художня кінострічка „Марійка невірниця”. Очевидно, закарпатці запам'ятали з неї таку сцену. На Чорній Ріці розпочинається лісосплав. На греблі стоїть висока людина у чорному вбранні, молиться. Потім ставник відкриває греблі, баламутні води несуть вниз стовбури, тріски, гілки, каміння. Бокораші хрестяться і припадають до опайчин, із холодної весняної води видно тільки їх плечі.

Сплав лісу бурхливою Теремлю був завжди небезпечний. Не було такого літа, щоб не залишалися у Синевирі сироти, вдовиці. На місці смерті плотогонів люди ставили хрести і кожного разу, проходячи, пропливаючи мимо, згадували побратимів, хрестилися. Та це зовсім не завадило бокорашам ставитися до священника, який працював з ними нарівні, упереджено: дараб, яким з братами керував Феодосій Горват, мусів відпливати останнім. Та це не засмучувало священника: він був людиною освіченою, різнобічно підготовленою – майстрував двері, вікна, виконував роботи по художньому різьбярству, лікував людей та худобу. І не випадково: православний священник у Чехословацькій республіці державної зарплати не отримував. Можна без кінця розповідати про діяльність Феодосія Горвата у Синевирі. Однак ми пішли іншим шляхом. Щоб дати інформацію для роздумів дітей, вчителів, красзнавців, ми вирішили обнародувати спадщину Феодосія Горвата, яка зберігається в архівах. Це дає можливість читачеві самому „намалювати” в уяві його портрет.

Василь Горват (церковн. Феодосій) народився 1897 року в селі Синевир (тоді Нижній Синевир). Після закінчення духовної семінарії, з 1924 року, він, як сам пише, знаходився в „рядах греко-восточних православних священнослужителів”. В сані ієромонаха, Феодосій Горват відбував свою духовну місію в рідному селі аж до тих пір, поки не був заарештований угорськими жандармами і поміщений до концентраційного табору. До речі, там і обірвалося його життя. Отже, поглянемо на Ф.Горвата, в першу чергу як на духовну особу.

Цілий ряд документів свідчить про активність о.Феодосія Горвата при спорудженні церкви. У зверненні до реферату міністерства громадських робіт, священник пише: „Ввиду того, что население села Н.Синевир в числі 2.300 душ от 25.11.1926 г. не имеет жадного поміщення, где би свои релігійні потреби исполняти могли, то будованіе сей провізорной церкви в нашем селе крайне неотложимо”. Далі йшли всі розрахунки (висота, ширина, довжина будівлі, кількість дверей, розміри тощо). Він сам накреслив план споруди, сам все вирахував. Однак церква будувалась

надзвичайно повільно, з'являлися все нові й нові перешкоди. Йому доводилося звертатися до різних інстанцій, до впливових урядових осіб, і навіть до представників діаспори.

В одному з таких послань Феодосій Горват писав: „Вам известно, что я не прошу от вас на мою потребу и на мой живот... Прошу вас будьте такі добрі зложить по 100, або по 200 кч. та зашліть на церков у воросі от усіх вас, котрі там исьте, то били би файні гроші, что можно би хоть долги уплатити, або окрім того пишу вам, что я начав побивати драницями стіни церкви й ниє з чим, ви добре знаєте, що маймала розрубка, то і тота висше 200 кч. виходить...”.

Церква була побудована і Феодосій Горват негайно повідомив про це свого товариша: „... Ми, як вам пишу, збудували Церков стоимости 65.000 кч., а звони 62.000 кч., всего у воросі 127.000 корон, і ми лише 30.000 корон должни, и хотя так скупю на гроші, но ужесьме файні гроші видали”. У куполі церкви були встановлені дзвони, які завдяки Феодосію Горвату привезли із Пряшева. В одному з листів він писав: „Посилаю Вам туй на фотограф сняті наші 4 звони, котрім ми по милості Божій пробрели в сіє тяжкое и смутное для нас время, ми принуждени последною на сіє приложити и последний кусок хлеба от рота отняти”.

Будівництво церкви було справою життя Феодосія Горвата-священника. Він і подумати не міг, щоб вся ця робота пропала марно. „Подумайте, Брате чесний, - пише він І.Шмигалі, - что все утвари и облаченія, и книги, и сосуди церковні пропали от нас, и ми якбисьме обгоріли все мусим собі снова ладити”. На лихо правовірних і отця Феодосія, це трапилось. У посланні до архімандрита Мисаїла на Афонську гору Феодосій Горват з болем у серці писав: „Дня 8-го ноября 1932 года згоріла наша Церков, з всіми принадлежностями і утварьми. Подпалили якісь злоумышленники, правду сказать начався для нас сугубий крестный путь”. Однак ця трагедія станеться через три роки, а в 1929-му Феодосій Горват просить окружні власті на право відкриття церкви: „Главное строєніє той Церкви єсть сконченное, ввиду того нижеподписанние предлагаєме сіюто просьбу, просиме о позволеніі пользованіі (уживанія) сеіто Церкви”.

Отець Феодосій добросовісно виконував свою роботу. Його, як одного з досвідчених священників, нерідко запрошували на різноманітні наради. Благодичний Тереховлянського округу архімандрит Матфей просив його прибути в село Чумальово, де буде обговорюватися важливе питання. „Ввиду того, что многие из священников не знают свою священническую обязанность, а также не знают своїх границ в священнодействиях”, пропонувалося обговорити цю проблему і знайти оптимальний вихід із кризи. Таких нарад, на які запрошувався Горват, було чимало.

Феодосій Горват не любив, коли втручалися у справи його приходу. Коли о. Василь Країло, від імені Мукачівської Єпархії відвідав Синеvir з метою перевірки, то отець Феодосій різко відповів: „... Советую і Вам і Єпархіальному управленію раньше полагодити кризи существующий в вашем приходе... и не бивайте учителем мого прихода, ай будьте мучениками и научитесь от мого прихода, а для розширення православной церкви в мой приход не тратьте время, ибо напрасно...”. Ф.Горват рішуче заявив, що „не узнаваю й не могу узнавати жадного благочинного над собою Тереховлянського округу, так как его небыло и не єсть...”, а „подчиняюся моему законному архієпископу в Праге”.

У нас є кілька звернень до Кір Саватія – празького архієпископа. З ним Феодосій Горват ділився всім наболілим, особливо занепадом православ'я. Саме збереження православ'я було для нього головною метою життя. Коли Саватій запропонував йому відійти від свого приходу і перейти на гору Афон, отець Феодосій ввічливо відповів: „Отказатись сов сем от функции священнодействия, єто неприлично потому, что єто

далоби повод к новому розбрату и посмеянню православ'я со стороны самих себя в момент борьбы з внешними врагами, а далее ето показало би каинову злобу и заздрость по отношению к нашим собратьям православним людям". Свое кредо Ф.Горват чітко висловив у зверненні до русинів-українців в Америці: „Ми до последней капли крови боремся за свое і будемо боротися, ми стараемся держати в пам'ять гроби з костями наших предков, ми измагаемся в наших селах будувати Руські Православні Храмы, чтобы тоти Храмы свідчили будущим поколінням о нашей русскости и ревности. Чтобы будущие поколения по примеру нашему свої сохранили". Ці слова не втратили своєї актуальності й тепер.

Праця ієромонаха Феодосія Горвата на ниві релігії була досить високо оцінена. В листі до нього архієпископа Саватія говорилося: „За время Вашей служби среди наших священников Ви находились из числа первых, який и получил от нас повишения і награды (набедреник, палицю, золотой крест), и сан Ігумена, за все время служби Вашей не били нечем наказані даже малой наименьшей покутой, тою стезею советуем Вам шествовать...”.

Не дивно, що коли газета „Русский вестник” звинуватила Саватія у втручанні до церковних справ, то Ф.Горват написав великого листа на його ім'я. З нього видно, що Ф.Горват активно займався політикою, підтримуючи русофільський напрям. Газету він називає „нашою”: заявляє, що, якщо вона не перестане обливати брудом Саватія, перестане її читати і виписувати, а також вийде з партії. Як писав Горват, йому було б не дивно, якби таку статтю опублікувала „Свобода”: „Єжели и правда была та, что випечатано, то ви оставили би такое сообщать патеру Волошину... ибо он подобными вещами любит заниматься. А ви смотрели би за единством партии, а не вбивали би сами колючого клина в неї”. Таким чином, відношення до Августина Волошина було негативним. І тут нема нічого дивного, адже майбутній президент Карпатської України належав до протилежного табору.

Велику роль Феодосій Горват приділяв школі: Він був упевнений, що вона повинна підтримувати постійний зв'язок з церквою. Тим більше, що це не виключали закони Чехословацької республіки. Та й „Просвіта” теж. У зверненні до шкільного відділу в Ужгороді, отець Феодосій писав: „Я нижеподписанный прошу принять сіє к сведению и назначить урядових для преподавания Закона Божия (виучування релігії) школьной молодежи православного греко-восточного віроисповідання, учащихся в Державних школах в с.Нижном Синевире”. Феодосій Горват запевняв, що бажаючих є достатньо, і що список буде підготовлений. Здавалося, що справа буде вирішена позитивно, але коли шкільний інспектор у Воловому М.Дубровський Горвата не підтримав, останній написав протест. Мотивація була наступною: 1) Основними законами Чехословацької республіки проголошена і визнана автономія всіх віросповідань; 2) Версальським мирним договором була визнана автономія Карпатської Русі згідно церковних справ; 3) Декретом Міністерства закордонних справ у Празі від 26 січня 1923 року було вирішено, при згоді Міністерства шкіл і народної освіти, що організація православної церкви в Чехословаччині вважається виключно внутрішньою справою церковної влади, до якої уряд не повинен втручатися.

Школа, за глибоким переконанням Ф.Горвата, повинна була виховувати дітей в дусі церковної моралі. Підростаюче покоління повинно було бути чистим у своїй совісті. Цікавим у цьому відношенні є документ – звернення цілої групи жителів Синевира на чолі з Ф.Горватом і сільським старостою М.Прокопом до шкільного відділу в Ужгороді. Наведемо деякі місця з нього: „Видюще, что Русская народная школа в своей деятельности и обовязку свои постановления и предприятия становить на путь непохвально ведучій в противную сторону, в то время коли все человечество стремится к пути, веду щему вперед”, школа стає „противница своему званию и яко

орудие к упадку моральности и человеческой жизни". Для того, щоб врятувати становище, автори звернення пропонували: „Просиме організувати в нашому селі шкільну раду, котра мала би право контролювати, а в разі потреби і ліквідувати подібні непохвальні діла". В чому полягала „причина цієї шкільної хвороби" автори послання довести не могли. Їх тоді це дивувало. А чи здивувало б це когось тепер?

Тридцять шість жителів села на чолі з Феодосієм Хорватом написали звернення до шкільного відділу в Ужгороді, в якому протестували проти призначення вчителькою ручної праці у руській народній школі Магдаліни Дзуровичкової. Мотивація протесту була такою: 1) Дзуровичкова ображає православну віру, немає ніякого нахилу до виховання шкільної молоді; 2) названа вчителька не є настільки морально чистою, щоб їй можна було довірити навчання і виховання дітей; 3) поява її в школі може викликати масовий відхід дітей зі школи. Таким чином, із вищесказаного зрозуміло, що Ф.Горват не залишав у стороні школу, а приділяв їй неослабну увагу. А яким було ставлення ігумена Горвата до політики?

Як відомо, уряд Чехословаччини зобов'язувався надати нашому краю автономію. Однак обіцянки ці продовжували залишатися обіцянками. На це вказує Феодосій Горват у привітальному зверненні до президента Чехословацької республіки. Вітаючи Томаша Макарика з 68-літтям, священник бажав йому міцного здоров'я і сподівався, що в нього вистачить сил для того, щоб врешті-решт надати „карпаторуському народу і нині ще не існуючій карпаторуській автономії".

Феодосій Горват був активним членом „Руського Земледельческого Союзу". Що це була за партія? Степан Росоха, ярий її противник, так писав у своїй книзі „Сойм Карпатської України" (Вінніпег, 1949): „він (АЗС – Авт.) за весь час свого існування фінансувався з Будапешта. Величиною ця партія була на третьому місці: по аграрній і комуністичній, а перед соціал-демократичною і християнсько-народною. Вона була стовпом мадяронства й розсадником русофільства, яке служило їй за плащик в її чисто мадярській праці. Органом її був тижневик „Русский вестник", писаний церковно-дяківською мовою, яку вони вважали за „настоящо руський язик".

Ф.Горват добре знав лідерів цієї партії Й.Камінського і А.Бродія. Він їм часто писав листи, зустрічався з ними, вносив пропозиції. Особливо активно діє отець Феодосій напередодні виборів. У листі до власника друкарні Юлія Фелдешія він із захопленням описує наслідки виступу Андрія Бродія в Синевирі: „Наш народ, будучи доволі насичен пустими обіцянками, а притом воодушевлений реччю депутата пана Андрея Бродія у нашому селі, до того взволнувався, що на днях заявили публічно на зібранію соц. дем. посланця Ф.Рева: „ми уже жадних чеських партій не потребуємо, ай будемо ся держати автономного земледельческого союзу". Для того, щоб випередити посланців партії аграрників, Ф.Горват просив, щоб в Синевир приїхали Йосип Камінський або Андрій Бродій. „На днях, - писав він, - надеемся, что прийдуть до нас агітатори Аграрной партии, то добре би завчасу хоть мало их авторитет проломити, чтобы если прийдуть, то они пришли уже на готовое, не забывайте, что село Синевир есть селом водящим, по следам якого идут і прочіі села колочавской долини". Феодосій Горват також особисто знав Степана Фенцика. Отже, отець Феодосій був типовим представником русофільського напрямку, а в коло його друзів входили відомі діячі того часу, теж представники русофільства.

Отець Феодосій любив сидіти з олівцем у руці й на окремому аркуші паперу робити стислі замітки. Нам вдалося натрапити на один такий аркуш. На ньому дається коротка характеристика знайомих йому людей. Так, напроти прізвища д-ра Й.Дудикевича, який проживав у Воловому, він написав всього одне слово – неенергійний. Не можемо з ним погодитись, бо саме Дудикевич був одним з ініціаторів

створення Карпатської січової організації у Воловому, і саме з ним В.Гренджа-Донський їхав на санях до Торуну створювати місцеву команду Карпатської Січі. Коли в березні 39-го сюди вступили угорські війська, Дудикевич змушений був тікати. Патріарха Варнаву Ф.Горват охарактеризував як „москаля в душі”. Особливо негативно відносився отець Феодосій до галичан і буковинців. Наприклад, доктору Станко із Хуста він дав таку характеристику: „український емігрант, галичанин. Убедений сепаратист, твердий уніят”. Не забув і про себе: „Ієромонах Феодосій Горват. Можна положитися”. Коли хустянин Е.Якуб захотів стати його особистим секретарем, то обережний отець Феодосій написав: „Я его принять не могу, ибо он не образован. С ним нужно бути острожним и не доверяють. Його нужно испитать и випробувати”.

Ось таким був Феодосій Горват. Він був людиною свого часу, зі своїми плюсами і мінусами. Не нам його за мінуси судити. Ми тільки зробили спробу зобразити його таким, яким він нам здався у знайдених документах.

РОЗСТРІЛЯНІ В 44-МУ

Березень 1939 року. Отримавши дозвіл Гітлера, угорські гортисти поневолили Закарпаття. І встановився тут жорстокий режим фашистської диктатури. Вже в серпні 1940 р. була введена смертна кара за організацію повстання або заклики до боротьби проти гнобителів. Масові розстріли стали звичайним явищем. Видатний закарпатський поет Василь Гренджа-Донський, перебуваючи у гортистському концтаборі, написав тоді сумні рядки:

*Одні з нас на розстріл,
А другі на муки,
А край у неволі,
Народ у ярмі...*

За неповними даними надзвичайної комісії по розслідуванню звірств і злочинів, здійснених в період окупації Закарпаття гортистською Угорщиною, в тюрми і концтабори було кинуте 183395 чоловік, з яких 114982 були розстріляні та замучені. Пережили страшні роки окупації й жителі Синевира. Поява угорських військ у селі викликала незадоволення його мешканців. Люди ще пам'ятали (хоч і „куці”) чехословацькі свободи, пам'ятали і національне піднесення, яке відчувалося в кожному населеному пункті Закарпаття після проголошення незалежності Карпатської України. Тепер все різко змінилося. Протягом шести років довелося терпіти гніт нових колонізаторів.

Згідно наказу угорського уряду в селах обиралися бирови (голови сіл), які вирішували різноманітні організаційні питання і стежили за виконанням наказів угорської адміністрації. Угорці прагнули, щоб цю посаду займали люди про угорських поглядів, бо ж від них багато що залежало, а сільчани намагалися обрати таких, які б їх захищали. Збираючи матеріали для цього нариса, ми завітали до старенької хатини, в якій живе М.Д.Штайгер (стаття опублікована в 1990 р. – М.В.), але його пам'ять закарбувала ті нелегкі часи: „Загарбники особливо лютували в 1944 році, коли на Закарпатті, в сусідньому Хустському районі, почали активно діяти партизанські загони. Боячись партизанів і прикриваючись тим, що вони хочуть запобігти їхнім руйнівним діям, угорські фашисти запланували виселити населення Синевирської Поляни, Синевира і Негрівця. Мене викликав до себе угорський офіцер. Був дуже роздратований, бо як тільки я ввійшов, то почав кричати, щоб через 24 години я організував 24 підводи з кіньми. Я зрозумів, що підводи потрібні для перевезення